МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ — ЗАСОБАМИ ГРИ

Ефективний досвід

Світлана ЛОГВИНЧУК,
вихователь, ЦРД № 68, м. Житомир

Сьогодні, коли більшість дошкільнят мають проблеми у мовленнєвому розвитку, завдання вихователів — постійно шукати нові й удосконалювати традиційні освітні технології, творячи власну ефективну систему роботи. Пропонуємо скористатися успішним досвідом педагога, якому вдається досягати високих результатів у формуванні мовленнєвої компетенції дітей.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає метою мовленнєвого розвитку випускника дитсадка сформованість у нього мовленнєвої компетенції. Саме вона виявляє готовність та спроможність особистості адекватно й доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи для цього як вербальні, так і невербальні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності. Мовленнєва компетенція передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної (діамонологічної) компетенцій.

Для успішної реалізації цих завдань у нашій групі створено спокійну, доброзичливу атмосферу, а також відповідне **предметно-розвивальне середовище**:

- ігрові зони, які сприяють розвитку мовлення вихованців;
- комплект дидактичних ігор з каталогом відповідно до програми "Українське дошкілля";
- набори розвивальних сюжетних та предметних картинок, які постійно використовуються як на заняттях, так і поза ними;
- картотеки загадок, прислів'їв, небилиць, скоромовок, віршів, фізкультхвилинок, етюдів, пальчикових гімнастик, ігор на розвиток мовленнєвого дихання;
- посібники для розвитку дрібної моторики;
- ігрові атрибути: "чарівний телевізор", "чарівна книга", "чарівний олівець" (для "малювання" словами), іграшковий мікрофон;
- різні види театрів;
- CD-програвач (з дисками), комп'ютер та проектор для демонстрації мультимедійних презентацій;
- демонстраційний та індивідуальні фланелеграфи, магнітна дошка.

Значне місце в навчально-мовленнєвій та ігровій діяльності дошкільнят відводимо дидактичним іграм, цікавим вправам, творчим завданням, мовленнєво-ігровим ситуаціям, які сприяють розвитку кожної складової мовленнєвої компетенції.

ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Фонетична компетенція — правильна вимова всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів; добре розвинений фонематичний слух, що дає змогу диференціювати фонеми; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічний наголос тощо)*.

Щоб навчити дітей **правильної й чіткої артикуляції**, використовуємо аудіозаписи голосів тварин і птахів для звуконаслідування, звукові кубики, артикуляційні вправи, ігри: *"Вимов так, як я"*, *"Назви і відгадай"*, *"Виправ Незнайка"*, ігри зі Звуковичками та Звукоїдом. Наприклад.

*Тут і далі — визначення А. Богуш та Н. Гавриш. — Прим. авт.

© "Дошкільне виховання", 2016, №2

Умови ефективного мовленнєвого розвитку

- ✓ Максимальна мовленнєва активність дітей (дитина має слухати, розмірковувати, бути готовою дати відповідь, вступати в діалог, висловлювати свою думку).
- ✓ Оптимальна інтенсивність мовленнєвого навантаження (в основі — принцип розвивального навчання — ігри та завдання, які вимагають активної мовленнєвої та розумової діяльності).
- ✓ Виховний характер занять.
- ✓ Емоційна насиченість занять. Кожне мовленнєве заняття має дарувати дітям позитивні емоції та задоволення завдяки використанню доступних і цікавих для малят прийомів навчання, створенню для кожної дитини атмосфери емоційного комфорту, доброзичливості, зацікавленості в найменшому її успіхові.

Дидактична гра *"Звуковичок і Звуковід"*. *Вихователь розповідає дітям про далеку і незвичайну Країну Слів, мешканці якої звуться Звуковичками. У кожного Звуковичка є улюблений звук, саме його Звуковичок охороняє від іще одного мешканця Країни — Звуковіда. Звуковід має звичку "відкушувати" звуки у словах — чи то на початку слова, чи в кінці. Тоді Звуковички починають хворіти. Для того щоб вилікувати, наприклад, Звуковичка Б, потрібно придумати якомога більше слів на звук [б], що вихователь і пропонує зробити дітям. Інший варіант гри — допромовляти перший чи останній звук у слові, яке зіпсував Звуковід (наприклад, ..орона, ..авун, велосипе.., окуляр..).*

Розвитку **фонематичного слуху** сприяють ігри та вправи: *"Зіпсований телефон"*, *"Що як звучить?"*, *"Відгадай звук"*, *"Упізнай, хто це"*, *"Відгадай, хто покликав"*.

Значну увагу приділяємо **інтонації, жестам, міміці**, тому що ці засоби виразності допомагають дітям зрозуміти зміст речення, тексту, правильно побудувати діалог. Для цього пропонуємо малятам промовляти скоромовки, фрази мовленнєвого етикету з різними інтонаціями (ніжно, хитро, питально тощо). У цьому допомагають так звані *"емоційні кубики"* (на різних гранях зображені казкові персонажі, що виражають різні емоції), а також куточок емоційного розвантаження *"Білосніжка і семеро гномів"* (кожен гном виражає певний настрій). Діти промовляють фрази з інтонаціями, що відповідають виразу обличчя персонажа, якого вони обрали самі або який випав на кубику. Часто для таких вправ використовуємо дзеркало, тоді дитина ще й намагається підсилити ефект від промовляння фрази мімікою.

За допомогою схематичних сигнальних карток вчимо дітей говорити в різному темпі та з різною силою голосу. Систематично використовуємо пальчикову гімнастику для розвитку дрібної моторики й активізації мовленнєвого центру кори головного мозку.

Для розвитку **мовленнєвого дихання** також використовуємо ігри та вправи: надування гумових іграшок, повітряних кульок, здмухування "парашутиків" з кульбаб, що відцвітають, ігри з паперовими корабликами, квітками, сніжинками. Це дуже подобається дітям, і вони не сприймають такі ігри як тренувальні вправи. Доступним і зручним у використанні матеріалом є вата. За допомогою ватних кульок ми граємо у *"Снігопад"*, здуваючи сніжинки з долоньки, та у *"Футбол"*, заганяючи "м'ячик" (ватну кульку) у "ворота". Радо грають малята і в гру *"Нагодуй тварин"*, задуваючи пінопластові кульки у "ротики" — отвори у зображеннях тварин (зайчика, котика, корівки).

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Лексична компетенція — це відповідний певному віковому періоду запас слів, здатність до адекватного використання лексем, правильне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів.

Лексику (словниковий склад мовлення) дітей збагачуємо не лише кількісно, а й якісно: різними частинами мови, словами, подібними за значенням (синонімами) і протилежними (антонімами), багатозначними словами. Для цього застосовуємо такі завдання, які ставлять дитину перед необхідністю вибору більш точного слова у реченні, словосполученні: *"Скажи, який"*, *"Продовж ряд слів"*, *"Що робить?"*.

Приділяємо увагу і смисловим відтінкам слів (*вітер, вітерець, вітрище*), пропонуючи дітям увести різні слова у речення.

Щоб закріпити **поняття "узагальнювальне слово"**, пропонуємо ігри: *"Продуктовий магазин"*, *"Розклади речі на полички"* або *"Сім'я переїжджає на нову квартиру"*. Усі три гри мають схожу структуру та принцип проведення: є кілька основних карток для гри, на яких символами зображені узагальнювальні слова, і відповідно до

них роздаткові картки з предметними зображеннями, які ці слова конкретизують. Наприклад.

Дидактична гра *"Продуктовий магазин"*. *Діти отримують чотири основні картки та набір предметних карток. На основних картках зображені магазинні полиці різних відділів (схема-символ у лівому верхньому кутку кожної картки): молочні продукти, хлібобулочні, м'ясні, кондитерські. На предметних картках — зображення різних продуктів, як-от ковбаса, твердий сир, бублик, цукерка тощо. Завдання дітей — розкласти продукти на полиці відповідно до схеми-символу певного відділу.*

Широко використовуємо й **коректурні таблиці**, розроблені Н. Гавриш, О. Безсоновою. Кожна таблиця — інформаційно-ігрове поле з різною кількістю клітинок (від 9 до 25), заповнених предметними картинками відповідно до певної теми. Тематична палітра досить широка і майже не змінюється в різних вікових групах, розширюється лише змістове наповнення, набір картинок, урізноманітнюються зв'язки між поняттями. Так, якщо, наприклад, тема *"Осінь"* для 3-4-річних дітей представлена такими складниками: ознаки осені, осінній одяг, урожай, то для старших дошкільнят тему буде поширено такими аспектами: осінні роботи, турботи тварин, людей напередодні холодів тощо. Працюючи з цим матеріалом, можемо з упевненістю сказати, що коректурні таблиці є надзвичайно ефективним засобом інтелектуального і мовленнєвого розвитку дітей.

Для **розширення та поповнення активного словника** вихованців використовуємо такі ігри та вправи: *"Четвертий зайвий"*, *"Назви одним словом"*, *"Я знаю п'ять назв..."*, *"Скажи навпаки"*, *"Чарівний мікрофон"* (діти передають одне одному мікрофон, називаючи якості одного й того самого предмета, об'єкта чи явища: "Осінь — холодна, дощова, сумна, листопадна" тощо), *"Не помились!"* (вихователь промовляє певне твердження, а діти показують червону чи зелену картку відповідно до того, хибне воно чи істинне).

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Граматична компетенція — вживання граматичних форм рідної мови відповідно до її законів і норм граматики (рід, число, відмінок, клична форма тощо), чуття граматичної форми, наявність коректійних навичок (контроль за правильністю вживання граматичних форм).

У своїй практиці використовуємо ігри та вправи, спрямовані на відпрацювання відмінювання іменників однини і множини в родовому *("Чого не стало?"*, *"Чого більше?")*, називному *("Назви предмети"*, *"Опиши картинку")*, знахідному *("Що я бачив?")* відмінках; на вживання дієслів у різних особах *("Що ми робимо?")*; на узгодження числівників з іменниками *("Що змінилося?"*, *"Павутинки")*; на утворення відносних прикметників *("Улюблений сік"*, *"Що з чого зроблено?"*, *"Варення для Карлсона")*; на утворення присвійних прикметників *("Що кому належить?"*, *"Чий хвіст?")*; на правильне вживання прийменників *("Де звірята?")*. Наприклад.

Дидактична гра *"Павутинки"*. *Перед дитиною — ігрове поле з чотирма цифрами (по одній на кожній стороні) й чотирма предметними тематичними картинками. Від цифри до кожної картинки тягнуться "павутинки"-лінії. Дитина "чарівною паличкою" проводить по павутинках уявні лінії від цифри до картинки та утворює словосполучення "числівник + іменник", правильно узгоджуючи слова між собою: "Три мавпочки, три крокодили, три вовки, три лисиці". Тоді інша дитина обирає наступну цифру, і гра подовжується.*

Дидактична гра *"Де звірята?"*. *На магнітній дошці зображена сюжетна картинка з тваринами, які поховалися хто де. Дитина*

Щирі слова і сердечок тепло — Легко й приємно робити добро.

(Це та наступні фото надані автором)

обирає, яку тваринку шукатиме, розповідає, де заховалася ця тваринка, й викладає біля неї схематичне позначення прийменника на магніті.

Особливе місце посідають ігрові завдання на **словотворення**: утворення іменників за допомогою суфіксів (*"Чиє дитинча?"*, *"Великий — маленький"*); утворення порівняльного ступеня прикметників; утворення прикметників з двох слів (*"З двох одне"*); утворення іменників від дієслів (*"Назви професію"*, *"Хто це робить?"*); утворення споріднених слів (*"Слова-родичі"*, *"Додай слівце"*). Наприклад.

Дидактична гра *"Слова-родичі"*. *Діти отримують ігрові картки із зображеннями солі, цукру, хліба, салату, цукерок. Викладають у порожні кружечки відповідні картки із зображеннями слів-родичів: салат — салатниця, хліб — хлібниця, цукерка — цукерниця, цукор — цукорниця, сіль — сільничка.*

Ці ігри та вправи проходять іще цікавіше, якщо використовувати м'яч або іграшковий мікрофон.

Важливими для розвитку граматичних умінь є й ігри та вправи на **вдосконалення синтаксичної складової мовлення**. Вчимо дітей граматично правильно поєднувати слова в таких іграх: *"Збери речення"* (робота з деформованим текстом: "діти, у, грати, сніжки, взимку — Взимку діти грають у сніжки"), *"Я почну, а ти продовжуй"* (речення з протиставленням: "Лелека — перелітний птах, а..."), *"Добре — погано"* (побудова складних речень зі сполучником *тому що*). Вправляємо в утворенні мовленнєвих конструкцій певного зразка. Наприклад.

Дидактична гра *"Вогники небезпеки"*. *Дітям пропонують перетворитися на пожежників і "загасити пожежу": правильно описати зображену ситуацію, вживаючи мовленнєву конструкцію "Такого б не трапилось, якби..."*.

ФОРМУВАННЯ ДІАМОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Діамонологічна компетенція — розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання й завертатися із запитаннями, підтримувати та розпочинати розмову, вести діалог, складати різні розповіді (з власного досвіду, за сюжетною ігровою ситуацією тощо).

Величезний потенціал щодо розвитку діалогічного мовлення та комунікативних навичок мають сюжетно-рольові, настільно-друковані, театралізовані ігри.

Розвитку **діалогічного мовлення** сприяє прийом створення спеціальних *мовленнєвих ситуацій*, під час яких діти вчаться домовлятися, запитувати співрозмовника, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, висловлювати співчуття, доводити свою думку. Демонструючи сюжетні картинки, пропонуємо дітям "перевтілитися" у зображених персонажів (Буратіно, Колобка, Лисицю тощо), привітатися, поговорити про погоду, про життя в дитячому садку, про щось нове, цікаве, придумати розмову двох казкових персонажів відповідно до наявних у кожної дитини карток або масок; відтворити розмову двох персонажів по телефону.

Увага! Увага! Новини останні! Хутенько всідайтеся біля екранів

Діти отримують велике задоволення від *розігрування сценок* з використанням персонажів різних видів театру. Вони вітаються при зустрічі, запитують про здоров'я, поздоровляють з днем народження і роблять подарунки, шукають вихід з незвичайних ситуацій, прощаються тощо.

Користуємося також прийомом *словесних доручень* як перевіреним ефективним способом засвоєння правил мовленнєвого етикету та формування діалогічного мовлення. Доручення спонукають дитину до спілкування з однолітками та дорослими у невимушеній обстановці.

Приділяємо значну увагу і *бесідам з дітьми*: використовуємо вступну, пояснювальну, узагальнювальну бесіди, бесіду — супровід будь-якої діяльності. Саме бесіди (з використанням наочності й без неї) та розмови з дітьми надають їм можливість реалізувати свої знання та уявлення про навколишній світ шляхом висловлення власної думки.

Монологічне мовлення, одним з видів якого є переказ, складніше, ніж діалогічне. Розуміючи, що **переказ** — це не дослівне відтворення тексту, не механічне заучування, намагаємося використовувати елементи творчості: переказ за опорними картинками; переказ зі зміною особи оповідача (не від першої, а від третьої особи); переказ за аналогією (із заміною персонажа, місця та/або часу дії); переказ фрагментів; інсценований переказ. А ще діти у захваті від гри *"Мультфільм"*.

Дидактична гра "Мультфільм". *Діти озвучують відому казку, намагаючись утримувати такий темп мовлення, щоб устигати за зміною кадрів.*

До монологічної компетенції належить і вміння дитини вільно **складати розповіді**. Звісно, і тут не обходиться без цікавих завдань. Наприклад, практикуємо так званий *"Мовленнєвий конструктор"*. Це гра, у якій дитина стримує тло у вигляді певної пори року та набір відповідних предметних карток (наприклад, осінній пейзаж та дощова хмара, зайчик з морквинкою, білочка з горішком, ведмедик, осінні дерева, пеньочок, дівчинка в осінньому одязі, пташка...). Діти самостійно викладають і розповідають будь-який сюжет. Помічено, що такі самостійно викладені картинки стимулюють активне монологічне мовлення.

Цікавими для дітей, а тому результативними є ще такі ігри та вправи: *"Віднови події"*, *"Неуважний художник"*, *"Як сніг урятував Зайчика"* (складання розповіді за серією сюжетних картинок), *"Поясни приказку — розкажи історію"* (дитина має придумати ситуацію, що відповідає вислову), *"Розкажи казку"* (з двох наборів сюжетних картинок малюк повинен обрати ті, які відповідають змісту основної ілюстрації, послідовно викласти їх і розповісти за ними казку).

З пальчиками граємо — Казки розповідаємо

Щоб розвинути у дітей навички **складання описових розповідей**, використовуємо яскраві схеми опису на всі групи предметів, дидактичні ігри з предметними та сюжетними картинками, а також ігрові атрибути. Так, малята залюбки грають з "чарівним телевізором".

Дидактична гра "Хто загубився?". *Вихователь пропонує дітям стати дикторами у телепрограмі "Увага! Розшук". Спочатку роль диктора виконує дорослий: не дивлячись на дитину, яку описує, говорить, який у неї колір волосся, зріст, у що вона вдягнена. Той з малят, хто першим відгадає, про кого йдеться, стає новим диктором.*

Значні результати дає використання **мнемотехніки** (коли до кожної фрази або словосполучення тексту дібрана певна картинка-символ). За допомогою послідовних мнемічних квадратів діти легко й охоче переказують тексти, вивчають напам'ять вірші, складають оповідки, долаючи при цьому невпевненість та сором'язливість.

* * *

Ми не використовуємо гру заради гри, вправу заради вправи або інноваційну технологію заради самої технології. Обов'язково аналізуємо, наскільки обрані нами мовленнєвий метод чи технологія є цікавими, корисними, доцільними й ефективними для самої дитини з огляду на завдання формування її мовленнєвої компетенції. Саме тому наші вихованці мають високі показники мовленнєвого розвитку, зв'язно висловлюються і вільно спілкуються. ■